

ERMENİ ULUSAL KİMLİĞİNDE ERMENİ DİASPORASI VE GEÇMİŞİN KURGULANMASI

Özgür SARI, Gürcan Şevket AVCIOĞLU

Özet: Bu çalışmada, sözde soykırım iddialarının Ermeni kimliğinin oluşumundaki yerini ve işlevini incelemekte ve bu işlev içinde diasporanın rolünü tartışmaktadır. Bu çerçevede kimi sosyoloji teorileri ve ilkselci, durumcu ve yapısalcı gibi etnisite teorileri ile kimlik ve diaspora tartışmaları ele alınmaktadır. Bu teorilerden bazılarında göre, ulusal kimliğin belirlenmesi ya da pekiştirilmesi, ortak geçmiş, ortak dil, din, ırk ve kan bağı gibi belirleyicilere dayandığı gibi, mitsel hikayelere, edebi eserlere ve sembollere de dayandırılabilir. Bu noktada, Ermeni diasporasının, mitsel soykırım iddialarına dayanarak Ermeni ulusal kimliğinin devamını ve etnisitenin bekasını sağlama çabasında olduğu tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Etnisite, milliyetçilik, benlik-öteki, ilkselcilik, yapısalcılık, durumculuk, Ermeni Kimliği, Ermeni Diasporası.

Armenian Diaspora and Reconstruction of Past in the Armenian National Identity Formation

Abstract: This study argues the function of so-called genocide claims and the role of the Armenian diaspora in construction of Armenian identity. Within the framework, some sociological theories, the ethnicity theories as circumstantialism, primordialism and constructionism, and some identity and diaspora arguments are being highlighted. According to those theories, construction and signification of national identity is based on common past, common language, common religion, common race and blood relation as well as mythical histories, symbols and literature. At this point, it is argued that the Armenian diaspora is trying to maintain their national identity based the myth of so-called genocide.

Key words: Ethnicity, nationalism, self-other, primordialism, constructionism, circumstantialism, Armenian Identity, Armenian Diaspora.

Giriş

Ulus ötesi bir küresel düzene girmekte olan insanlık, kimliklerin yeniden üretildiği ve bazı ulus kimliklerinin aşındığı süreçleri yaşamaktadır. Uluslar arası ilişkilerde de artık kimlik tartışmalarının ağırlığı hissedilmektedir. Ulus devletlerin dışında uluslar üstü kurumların çıktığı küresel politika arenasında artık sivil toplum kuruluşları ve diasporalar da görülmektedir. Hal böyle olunca da ilişkiler daha da karmaşıklaşmakta ve ulus devletlerin muhatapları daha da artmaktadır. Klasik teorilerle açıklanagelen uluslar arası ilişkiler, kimi sosyolojik, antropolojik ve hatta psikolojik teorileri de ödünç alarak yeni gelişmekte olan olguları açıklamaya çalışmaktadır.

Türkiye'nin uluslar arası siyasetinde ağırlığı gittikçe artan ve görmezden gelmenin imkansız olduğu bir konu sözde soykırım iddiaları ve Ermeni sorunudur. Ermeni iddialarının yalnızca Türkiye ile Ermeniler veya Ermenistan ilişkisi açısından değil, Türkiye-ABD ve Türkiye-Fransa başta olmak üzere Batı ülkeleri ile olan ilişkilerde de ciddi boyutta bir sorun haline gelmesi, meseleyi artık yalnızca uluslar arası ilişkiler açısından incelemenin yetersiz olduğunu göstermektedir. Tarih ve arşiv çalışmaları yanında Ermeni iddialarına yanıt verilirken, soruna sosyoloji ve etnisite teorileri çerçevelerinde de yaklaşmak gerekmektedir. İddiaların sosyolojik analizi, oynadığı rolü, nasıl ve neden ortaya çıktığını anlamak, Ermenistan ve diaspora ile bağlantısını irdelemek ve uluslar arası politika açısından işlevini sorgulamak çalışmanın temel çerçevesini oluşturmaktadır.

1. Kimlik Tartışmaları Çerçevesinde Ermeni Kimliği İnşası

Ermeni kimliği inşaa süreci diğer ulusal ve etnik kimliklerin inşasındaki kimi ortak özellikleri bünyesinde barındırır. Bunlardan en önemlisi ise ortak geçmiş mitinin oluşturulmasıdır. İlkelci etnisite anlayışına göre, ortak din, dil, ırk, kan bağı gibi özellikler bir grubun mensuplarının etnik bağlarla birbirine bağlanmasını sağlar (Hutchinson ve Smith, 1996, ss. 19-45). İlkelcilerin iddiasına göre, etnisite, ortak bir tarih, kültür ve tecrübenin paylaşılmasını içerir. Bu ortak unsurlar o etnik gruptaki bireylerin benlik (kendilik) görüşünü belirlemede yardımcı eder. Ayrıca bu yaklaşıma göre, etnik kimliğin ortaya çıkmasına biyolojik ortaklık (benzerlik), biyolojik güdü ve genetik bir tür yol açabilir (Paul, 2000, s. 25). Genelde modern ulus devletler ve etnik kimlik temelli ulusların inşası bu tür ortak unsurlara dayandırılmaktadır. Ermeni ulusunun oluşumunda da ortak dil, din, kan bağı ve ortak coğrafya kavramlarının rol oynadığı aşikardır. Bu ortak özellikler doğuştan gelen ve doğal olgular olarak kabul edilir. İnsan topluluğunu tek bir etnik ya da ulus kimliği altında birarada tutmanın en önemli unsurlarındandır.

Ermeni etnik kimliğinin olgunlaşmasında rol alan ilkel bağlar ve özellikler hiç kuşkusuz diğer ulusal kimliklerin, Türk kimliği de dahil, olgunlaşmasında rol oynamıştır. Bu noktada, çalışmamızı asıl ilgilendiren konu, Ermeni kimliğinin oluşumu esnasında "öteki"nin de aynı anda kurgulanmasıdır. Modernitenin Derrida gibi kimi post yapısalıcı ve post modern düşünürleri, her anlamın ve her sözcüğün, kendisi dışındaki ile anlamlandığı tezini savunur. Bu noktada kimliğin de etnisite ve kimlik çalışmalarında, kendi ötekisini oluşturarak anlam kazandığı tartışılmaktadır. Benlik ile öteki arasındaki anlamsal bağ hiyerarşiye dayanmaktadır. Öteki daima aşağı, yetersiz ya da kötü anlamlar içerirken, benlik, üstün özellikler ve anlamlar taşımaktadır. Benlik, ötekinin aşağılığı üzerinden kendi üstünlüğünü böylece tanımlamış olur (Sarup, 2004, ss. 52-54). Yalnızca Derrida değil, teorik tartışmasını, Freudcu psikanaliz eleştirisi ve Hegel'in efendi-köle diyalektiği üzerine dayandıran Lacancı anlayış da bize

benlik algısının ve kimlik oluşumunun ötekine ne derece bağımlı olduğunu göstermektedir (Sarup, 2004, ss. 22-34). Ermeni etnik kimliğinin oluşumunda “öteki” olarak Türk kimliğinin seçildiği ve Türk olana düşmanlık besleyerek kurgulandığı anlaşılmaktadır. “Öteki” olan Türk’ün yaptığı iddia edilen soykırım ile Ermeni kimliği inşa edilmektedir. Sonraki kuşaklara da aktarılan bu kimlik yaratma sistemi düşmanlığın nesiller boyunca devamını sağlamıştır. Ermeni kimliğinin oluşumunda soykırım anlatılarının önemli rolü olmuştur. Sözlü gelenek halinde aktarılagelen bu sözde soykırım hikayeleri, sonraki kuşaklar tarafından kaleme alınan makaleler ve romanlar haline dönüştürülmüş, siyasi ve entellektüel hayatta kullanılabilir hale gelmiştir.

Kimlik inşası tartışmalarında önemli bir yer tutan durumsalcı yaklaşım ise ilkselci olan bağların hangi durumlarda ve hangi amaçlarla kullanıldığı ile ilgilidir. Durumsalcı yaklaşım, kanbağı, ortak coğrafya, dil, din ve kültürün aslında birer sosyal yapı unsuru olduğunu varsayar, Bu yaklaşıma göre önemli olan, bu unsurların bazı ekonomik ya da siyasi faydalar elde etmek için nasıl kullanıldığıdır. Etnik durumu araçsallaştıran bu yaklaşıma göre, “etnik kimlik, çok geniş politik amaçlar, özellikle politik ve sosyal rekabet için kullanılır” (Paul, 2000, s. 25). Bu yaklaşımlara yakın olan yapısalcı yaklaşım ise etnik kimlik oluşumunda kullanılan tüm bu özelliklerin aslında birer sosyal yapı olduğunu savunur. Doğal gibi sunulan bu özellikler insanları bir arada tutmanın yolu olarak yaratılmış birer sosyal kurgudur (Cornell ve Hartman, 1998, s. 73). Yapısalcı yaklaşıma göre, etnisite, insanlar arasında doğal olarak ortaya çıkıyormuş görüntüsünün aksine, inşa edilir. Kimlikler, devletlerin oluşum süreçlerinde; iletişim teknolojilerindeki değişime bağlı olarak ve ulusal kimliğin üretimine yardım etmek için elitler marifetiyle biçimlendirilir (Paul, 2000, s. 26). Ermeni etnik kimliğinin diaspora tarafından biçimlendirilmesinde iletişim teknolojilerinin çok etkin kullanıldığı, bu teknolojiyi kullanma sırasında da elitlerin rol aldığı görülebilmektedir. Ermeni kimliği oluşturma sürecinin aynı zamanda bir siyasi projeksiyon ve ideolojik bir kurgulanma olduğunu göz önünde tutarsak, kimliği oluştururken, aynı zamanda bazı ekonomik ve siyasi kazançlar elde etmenin de amaçlandığı açıkça görülmektedir. Ermeni kimliğinin temeli soykırım iddiaları ile doldurulurken, tanınma, tazminat, toprak ve Türkiye üzerinde siyasi baskı elde etmenin amaçlandığı görülür. Daha sonra değinileceği üzere, diasporanın buldukları ülkede siyasi nüfuz elde etmek ya da Ermenistan ve başka ülkelerdeki Ermeniler üzerinde siyasi güç elde etmek için soykırım iddialarının kullanılması bu noktada ele alınmalıdır. Dünya üzerinde dağınık yaşayan Ermenileri bir arada tutmak ve sonraki kuşaklar üzerindeki denetimi sağlamak için soykırım iddiaları temel rol oynamaktadır.

2. Diasporanın Ermeni Kimliği Oluşumundaki Rolü

Kelime anlamıyla diaspora, sembolik ya da gerçekte, dini ya da etnik yönden bağlı hissettikleri ülkenin dışında yaşayan insan topluluğuna denilir. Günümüzde, göç ve uyum tartışmaları dışında, diaspora grupları uluslar arası politikada etkin birer aktör haline gelmiştir. Yalnızca Ermeni değil, anavatanları dışında yaşayan diğer büyük etnik gruplar da, Çinli, Latin, Yahudi, Filistinli gibi, buldukları ülkelerdeki siyaseti etkiler hale gelmekte ve anavatanlarının dış siyasetinde söz sahibi olmaktadır. Aktif ya da pasif, dünya siyasetinde birer aktör haline gelen diasporalar, yapıcı ya da yıkıcı olsun bir şekilde anavatanlarının ve içinde yaşadıkları ülkelerin dış politikalarında görmezden gelinemeyecek kadar önemi haiz etkilere sahip olmaktadır. Ermeni diasporasının, yaşadıkları ülkelerde sözde soykırım tasarıları kabul ettirerek Türkiye'nin dünya siyasetinde önünü tıkama girişimleri buna en güzel örnektir. Sözde soykırım meselesi sebebiyle Türkiye'nin Ermenistan'dan ziyade ABD ve Fransa gibi üçüncü ülkelerle yüz yüze gelmesi, bu ülkelerde yaşayan diasporanın etkin faaliyetleri sonucudur. Lobiciliğin öneminin arttığı günümüz dış siyasetinde, diasporası olan ülkeler, yurt dışında yaşayan insanların bu yolda etkin bir şekilde kullanabilmektedir. Etnik baskı grupları, buldukları ülkedeki etnik topluluğun üyelerini faaliyetlerine dahil etmek ve onları harekete geçirmek için dini ve etnik grup travmalarını kullanırlar (Paul, 2000, s. 24). Ermeni diasporasının Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere bir çok ülkede yaptığı budur.

Diasporanın yapıcı işlevlerinden en önemlisi, anavatanından ayrı olarak yaşayan ve dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış olan insanların etnik ve milli kimliklerinin inşaaalarını veya korunmasını sağlamaktır. Klasik anlamda modern ulus devletten ayrı yaşayan ve kendi anavatanlarındaki ulus devletin kurumlarından uzakta olan bu insanların ulusal kimliklerini kazandırma işlevi diasporaya düşmektedir. Althusserci yaklaşımda olduğu gibi devletin aygıtları vatandaş yaratmada etkin rol oynar. Başta eğitim, aile, din gibi, ulus devletin nüfuz alanına giren ve birer aygıt haline gelen kurumlar vasıtasıyla vatandaşlık kimliğinin özellikleri, etnik ve ulusal kimliğe uygun kazanımlarla insanlara verilir. Bunlardan uzakta olan ve devletin bu işlevinin ya da etkisinin dışında kalan insanlara ise diasporanın yarattığı, yurt dışında faaliyet gösteren dini kurumlar, okullar, düzenlenen propaganda faaliyetleri vasıtasıyla kimlik kazandırılır. İkinci bir yapıcı işlev ise, yurt dışında yaşayan insanlar ile anavatanında yaşayan insanlar arasında bağ kurmaktır. Kendi ülkelerindeki baskıcı rejimleri devirme, kapalı ekonomileri dönüştürüp küresel kapitalizmle bütünleştirme girişimlerinde diasporada yaşayan insanlar rol oynar. Bu durum özellikle kendi anavatanlarındaki baskıcı rejimden dolayı kaçanlar için geçerlidir. Ermeniler'in durumunda ise anavatanın dış politikasını diasporanın çıkarı ya da isteği doğrultusunda dönüştürme çabası ön plana çıkmaktadır.

Soykırım iddalarının Ermenistan devletinin resmi dış politikasında yer alması çabaları en çok diaspora Ermenileri tarafından istenilmektedir. Bunların dışında diasporanın, anavatanları ile diğer ülkeler, bilhassa da komşu ülkeler arasındaki çatışmayı artırıcı rolü bulunmaktadır ki; bu da yıkıcı etkilerinden birisidir (Shain ve Barth, 1982, s. 450). Diaspora ile ilgili çalışmalarında Shain ve Barth, diasporayı oluşturan insanları üç gruba ayırmaktadır. Bunlardan ilki, merkezi üyeler diyebileceğimiz, etkin roller üstlenen ve diasporanın kurumsallaşmasını sağlayan ve ideolojisini oluşturan elitler; ikincisi, daha pasif şekilde rol alan üyeler ve üçüncüsü ise diasporanın kurguladığı diasporaya dahil olan insanlar. Diasporanın hayali cemaatindeki bu insanlar, ait olduklarını hissettikleri anavatanından uzakta olan insanlardır. Önemli kriz hâlinde kitlesel hareketlerde rol alan bu gruba sessiz üyeler de denilebilir (1982, s. 452).

Diasporanın yapıcı işlevlerinin dışında, pasif rollerinden de söz edilebilir. Örneğin diaspora, yaşadıkları fakat anavatan olarak görmedikleri başka ülkelerde baskı gördüklerinde önemli bir aktör haline gelebilir ve çıkarlarının aksine gördükleri uygulamaları uluslar arası mesele haline dönüştürebilirler. Suriye'deki Yahudiler'in yurt dışına çıkış yasaklarının kaldırılması yolundaki uluslar arası tartışmalar ve yoğun baskılar buna örnek olabilir. İkinci bir pasif rol ise, Anavatan, diasporada yaşayan insanların sahiplenip, temsil etmek yetkisini kendinde bulabilir ve diasporada yaşayan insanların dış politikasına taşıyabilir. Rusya'nın, sınırları dışında yaşayan Rusları, "Yakın Çevre Politikası" çerçevesinde koruma altına almasında olduğu gibi. Üçüncü olarak da başka bir ülkede meydana gelen iç çatışmanın yansımaları olarak kendilerini tehdit içinde bulmalarıdır. Örneğin Lübnan'daki iç savaşın uzantısı olarak, İran destekli Hizbullah'ın 1994'te Arjantin'deki Yahudiler'e terör saldırıları düzenlemesi, kendilerini istemeden taraf oldukları, fakat kendi anavatanları ve yaşadıkları ülkelerin dışında üçüncü bir ülkede meydana gelen durumun kendilerine yansımaları olarak yaşanmasıdır. Tüm bu durumlarda diaspora pasif bir rol oynayarak duruma dahil olmaktadır (Shain ve Barth, 1982, s. 453).

Diasporanın aktif rol oynadığı iki çeşit durum vardır. İlki, yaşadıkları ülkelerin dış politikalarını kendi istek ve çıkarları doğrultusunda etkilemektir. Buna en iyi örnek ise ABD'de yaşayan diasporaların etnik temelli lobiler kurarak Amerikan siyasetini etkilemeleridir (Shain ve Barth, 1982, s. 454). Ermeni, Rum ve Yahudi lobilerinin Amerikan siyasetinde ne derece etkin olduğu aşikardır. Yalnızca nüfusları ile seçmen kitlesi olarak etkin olmaları değil, zamanla elde ettikleri siyasi ve ekonomik nüfuzlarını kullanmalarıyla da etkin olabilmektedirler. Seçim kampanyalarını yürüterek ve yüksek miktarda bağışalar yaparak siyasetçileri etki altına alabilen diasporalar, siyasetin yönünü değiştirmede önemsenecek derecede etkin olabilmektedirler. Yaşadıkları ülke dışında, ait olduklarını hissettikleri anavatanlarının siyasetinde de etkin olabilmektedirler. Shain ve Barth buna da en iyi örnek olarak Tayvanlı ve

Ermeni diasporalarını vermektedir. Ülkelerinin daha fazla demokratikleşmeleri ve Pazar ekonomisine daha çok eklenmeleri konusunda mücadele veren diasporaların dışında, kendi çıkarları doğrultusunda anavatanın siyasetini şekillendirmek en önemli uğraşlarından birisidir (1982, s. 454). Özellikle Ermeni diasporası gibi, ekonomik yönden elde ettikleri güçleri sayesinde anavatanlarını parasal yönden destek veren diasporalar, siyasi nüfuzun arkasından geldiğini bilmekteler.

Diasporanın bazı temel işlevlerini yerine getirmek için bile yaşadıkları ülkelerin siyasetini etkilemeye çalıştıkları olmuştur. Ortak bilincin ve etnik benliğin oluşumu için, toplumsal hafızanın korunması, geçmişin yeniden kurgulanması, anavatan ile bağların sıklaştırılması gibi işlevler için, içinde yaşadıkları toplumda eriyip gitmek korkusu yaşayan diasporalar, buldukları ülkede güçlü konuma gelmenin ve siyasetini etkileyecek pozisyonlara erişmenin yollarını ararlar. Ancak bu şekilde kendilerini garanti altına almış olurlar. Ayrıca anavatanlarının ya da cemaatlerinin menfaatleri için yoğun propaganda yapmak da işlevleri arasındadır. Yahudi diasporanın, soykırımdan kurtulanlar için tazminat ödenmesi konusundaki yoğun çabaları buna örnektir. Anavatanlarının kalkınması için her türlü yardımı yapan, buldukları ülkelerdeki elde ettikleri ekonomik ve siyasi gücü, anavatanlarının güçlenmesi için anavatanına akıtan diasporalardan bazıları, ABD’ki Ermeni ve Yahudi lobileridir (Shain ve Barth, 1982, ss. 455-457).

3. Ermeni Diasporasının Geçmişi ve Etnisitenin Bekası

Ermeniler ve Ermenistan, tarihçilerin ortaya koyduğu kaynaklarda yaklaşık 5. yüzyıldan itibaren anılmaya ve anlatılmaya başlanmıştır. Ermenistan toprakları eski dünyanın en önemli ticaret yollarında bir kavşak noktasında bulunduğu için, Jeo-stratejik özellikleri nedeniyle, İran, Yunan, Roma, Bizans, Türk ve Rus uygarlıklarının hakimiyeti altına girmiştir. Ermeniler yüzyıllar süren bu hakimiyet mücadelesi sırasında sürekli göç eden bir toplum olmuştur. Sadece topraklarının stratejik konumu nedeniyle işgallere uğraması sebebiyle değil, eski dönemlerden beri ticaretle uğraşmaları, yakın ya da uzak topraklara gönüllü göçleri de kolaylaştırmıştır. 5. yüzyıldan itibaren Ermenilerin, koloniler ya da diasporaya benzer topluluklar şeklinde, Bulgaristan’a, Anadolu’ya ve diğer Balkan ülkelerine göç ettiklerine dair deliller vardır. 7. yüzyılda Ermeniler topraklarından ayrıldılar ve Bizans’a sığınarak burada çok başarılı ticari ilişkiler kurdular ve Bizansın yönetiminde de önemli ölçüde yer aldılar. Sadece Bizans değil, 10. yüzyıldan itibaren Ermeniler, Venedik, Marsilya, Paris, Bruges ve Londra gibi Batı Avrupanın bir çok şehrinde varlık göstermişlerdir. Ancak ilk geniş ölçekli Ermeni göçü 11. yüzyılda Bagratid hanedanlığının çöküşünden sonra meydana gelmiştir ve Anadolu’nun güney doğusunda Kilikya’da bir koloni kurulmuştur. Aynı zamanda yine 11. yüzyılda Ermeniler, Kırım, Macaristan, Polonya ve Moldovya’da görülmeye başlanmıştır. 13. yüzyılda ise,

Filistin, Mısır, Irak, Hindistan, Tibet ve Çin’de görülmüştür. İkinci büyük göç dalgası 14. yüzyılda Kilikya krallığının yıkılmasıyla gerçekleşmiştir (Bournoutian ve Hovannisian’dan aktaran, Sheffer, 2003, s. 59).

Ermenilerin yüzyıllar boyunca çok geniş ölçüde dünya coğrafyasına dağıldığı anlaşılmaktadır. “Ermeniler dağınık ve göçmen olarak yaşamışlardır. Yani 1915 tarihinden önce de Ermeni kimliği bir göçmen ya da diaspora kimliğidir” (Laçiner, 2005, s. 174). Doğal olarak bu kimliğin birtakım güçlükleri vardır. Onu korumak ve geliştirmek zordur. Farklı milli kimliklerin ve kültürlerin içinde varolma mücadelesi verilir.

Lübnan örneği Ermeni diasporasının yaşadığı yapay ulus oluşturma ve milli kimliklerini koruma çabası için iyi bir örnektir. Bu örnek Ermeni kimliğinin 1915 olaylarından çok, göç edilen veya yaşanan ülkelerdeki bölünmeleri engellemek için yapılmıştır. Gittikleri ülkelerde asimile olmaktan kurtulmak ve içinde yaşadıkları yeni toplumun ulusal kimliği içinde erimemek için, sürgün yıllarını sürekli canlı tutmak, kuşaklar boyu aktarmak, buldukları ülkelerin dışında Anadolu’da ortak bir geçmiş kurgusu yaratmak, ısrarla Ermeni kültürünü, dilini, yemeklerini, adetlerini ve müziklerini ev içinde yaşatmak için çaba göstermişlerdir. Sözde soykırım iddiaları ile kurgulanmış bir acıyı ve geçmişi sürekli canlı tutmak, kimliklerini korumanın doğal bir parçası haline gelmiş ve dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış olan Ermenileri ortak bir paydada birleştirmede en önemli araç haline gelmiştir (Melson, 1992). Lübnan’da olduğu gibi Suriye, Mısır, Kuzey Afrika Ülkeleri, Avrupa ve Kuzey Amerika’ya dağılan Ermeniler gittikleri ülkelerin kültürlerinden etkilenmekte, dilini kullanmakta, Ermenice konuşma oranı azalmaktadır. 1920’lerden itibaren bu ülkelerde örgütlenen siyasi ve dini gruplar bu parçalanmışlığı giderme çabasına girdiler ise de bölünmeyi ılımlı yöntemlerle gerçekleştiremediler. İşte bu sorun karşısında kilise ve aşırı grupların organizasyonlarıyla bütün diaspora Ermenileri Türklerin 1915 yılında Ermenileri yok etmeye çalıştıkları ve halen de bunun fırsatını aradıklarını bütün dünyaya ikna yoluyla kabul ettirmişlerdir (Laçiner, 2005, ss. 179-181). Bu girişimlerin arka planında farklı kültürler içinde erimekte olan Ermeni kimliği ve kültürünün devamını sağlamak veya etnisitenin bekasını korumak olduğu düşünülebilir. Farklı bir açıdan bakıldığında, diasporanın küresel ölçekte sağladığı ekonomik ve siyasi nüfuzu sürdürme politikası olarak da değerlendirilebilir.

Etnisitenin korunması ve elde edilen nüfuzun sürdürülmesi bireysel çabalarla gerçekleştirilemez. Bu bedenle kolektif kimliklerin canlı tutulması gerekir. Bunun için organizasyonlara ihtiyaç vardır, “etnik bekayla ilgili hiç bir şey kendiliğinden gerçekleşmez” (Smith, 2002, s. 163). Kişilerin bedensel özelliklerine ve davranışlarına dayalı bireysel kimliklerin dışında, ortak veya toplumsal kimlikleri bulunmaktadır. Çünkü her insan bir bütün olan topluluğun parçasıdır. Bu bütün halindeki topluluk ortak özelliklerini bireylere aktarır.

Böylece ortak kimlikler oluşur. Ortak kimlik, kişisel kimliğin aksine kişinin bedenine ve somut özelliklerine dayanmaz. Ortak kimlik sembolik bir biçimlendirmedir. Bir imge, hayali bir bünye ve bir yapıdır. Ancak bu kimlik soyutlama da olsa toplumsal bir gerçekliği ifade eder. Ortak kimlik ya da biz kimliği grupları kendiyile özdeşleştirir. Kişiler ve gruplar kendilerini bu kimliklerle tanımlarlar. Bunu da sahip oldukları kimlikleri bilinç düzeyinde canlı tutarak yaparlar. Kimlikleri bilinçte canlı tutmanın yolu, anma ve hatırlamadır. Ortak kimlik, ortak aidiyetin bilince çıkartılmasıdır. Kültürel kimlik de bir kültüre katılımın bilince çıkarılmasıdır (Assman, 2001, ss. 131-134). Ortak Ermeni kimliğinin bilinç düzeyine çıkarılarak, Ermenilerin kimliklerini benimsemelerini sağlamak amacıyla bütün dünyadaki Ermeni siyasi ve dini grupları her yıl sözde soykırım yıl dönümünde hatırlama ve anma ayinleri yapmaktadır. Kısaca bu faaliyetlerin amacı, bütün dünyada bir Ermeni ortak kimliğinin bilinç düzeyine çıkarılmasıdır. “Toplumsal kimlik olarak adlandırdığımız sosyal aidiyet bilinci, ortak bir simgesel sistemin kullanımı ile oluşan ortak bilgi ve belleğe katılıma dayanır” (Assman, 2001, s. 139). Kimliğin ifadesi olan ortak simgeler sistemi, kullanılan dil, milli ve kültürel semboller, mitler, adetler, gelenekler gibi bir çok kültürel unsuru içerir. Ermeni diasporasının simgeler sisteminin merkezinde ise acıya dayalı bir geçmiş miti vardır. Bunun içinde tekrarlanan ağıtlar, anılar ve hikayeler, kafatası yığını gibi sözselsel ve görsel malzemeler vardır. Çünkü milli hisleri canlı tutmanın bir yolu, “tarihteki karanlık dönemleri, felaket ve ızdırapları her neslin hissetmesidir. Bu his ne kadar kişilerin içinde yerleşmişse milletlerine o derece bağlı olurlar” (Arsal, 1972, s. 80). “Hatırlama kültürü bir sosyal sorumluluğun devamını amaçlar. Her kültürde bulunan hatırlama kültürü Yahudi örneğinde farklı bir biçime bürünmüştü. İsraililerin –koru ve hatırla– emri onları bir halk yaptı ve varlıklarını sürdürerek yok olmaktan korudu” (Assman, 2001, s. 34). Ermeni diasporasının 1915 olaylarını hatırlatma ve anma girişimleri, bütün dünyadaki Ermenilere soykırım iddiasını devam ettirmeleri için bir sosyal sorumluluk yüklemekte, ulusal kimliklerini korumaları için çabalamalarını sağlamaktadır. Bu yolla Ermenilerin de Yahudiler gibi bir halk olarak varlıklarını sürdürebilmeleri ve yok olmaktan kurtulmaları sağlanabilecektir. Böylece etnisitenin bekası sağlanabilecektir (Dadrian, 2004 ve Hovannisian, 2003).

4. Kimlik İnşasında ve Vatan Algısında Geçmişin Yeri ve Mitleşen Soykırım İddiaları

İçine motifler ve mitler katılarak yeniden keşfedilen ve yeniden inşaa edilen geçmişlerle etnik kimliklerin oluşturulduğu ve kurgulanan geçmişte tutunarak gelenekselliğini ve özgünlüğünü yaratmaya veya yarattığını dış etkenlere karşı korumaya çalışan etnik gruplarda, geçmiş, kimliğin tam da harcıdır; çimentosudur. Etnik benliğin oluşumunda geçmiş duygusunun rolünü anlatan Anthony Smith;

fakat geçmiş gerçekten anlaşılır mı? Tek ve tutarlı bir tarihle mi yoksa yeniden oluşturmak zorunda olduğumuz çeşitli geçmişlerle mi yüz yüzeyiz? Ya da arzu duyduğumuz geçmiş günümüzdeki ihtiyaçları karşılamak için oluşturduğumuz safça bir buluş mudur (2002, ss. 227-228)?

diye sorar. Ayrıca Smith, oluşturulan geçmişin kuşaklar boyunca aktararak etnik kimliğin devamının sağlandığına da işaret eder (2002, s. 230).

Haluk Özdemir ise makalesinde, Vamık Volkan'a gönderme yaparak kullandığı "seçilmiş travma" ifadesi ile, geçmişte olmuş trajik olaylardan seçilen bir olayın zihinsel yeniden kurgulamalarla kullanılması yoluyla, etnik kimliğin pekiştirilmesini anlatmaktadır. Sürekli yası tutularak tazelenen travmatik olayın zihinsel temsili gelecek kuşaklara da aktarılır ve böylelikle bu travmaya dayanan etnik kimliğin devamı sağlanmış olur (Özdemir,2012,www.eraren.org/index.php?Page=Print&DergiIcerikNo=27&Ye r=DergiIcerik).

Geçmişini ve bilhassa da geçmişte meydana gelen savaşın sonuçlarını, zihinsel süreçlerle yeniden kurgulayarak kendi benlik algısını ve etnik kimliğini ve dolayısıyla da ötekini yani düşmanını belirleyen Ermeni diasporası, kendi varlığını gelecek kuşaklara da aktarabilmek için bu kurguyu her daim taze tutmakta ve her ülkede kabul görmesi için yoğun politik mücadeleler vermektedir. Diaspora ve sözde soykırım iddiaları uluslar arası siyaset alanında Ermeniler için en önemli devlet dışı örgüt haline gelmiştir (Tölölyan, 1996).

Ermenistan'dan daha fazla diasporanın buna sarılmasının da çeşitli nedenlerini aynı makalede Özdemir sıralamaktadır. Farklı ülkelerde yaşayan ve yaşadıkları ülkelerin kültürleri ile etkileşerek birbirlerinden az ya da çok farklılaşmaya başlayan diaspora Ermenileri'ni birarada tutan coğrafi bir temel, tarihsel ve kültürel değerler bütünü bulunmadığından, sarılabilecek tek ortak geçmiş unsuru olarak 1915 olaylarını ele almak olmuştur. Ortak trajedi, ortak bir zaferden daha etkili olduğu için soykırım iddiasına dönüştürülen bu trajedi, neredeyse aynı ülkede yaşayan Ermenileri bile bir araya getirebilen tek neden olmuştur. Sözde soykırım yürüyüşleri Ermenileri biraraya toplayan en önemli etkinlik halini almıştır. Ayrıca yaşadıkları ülkelerin kültürleri karşısında asimile olma korkusu yaşayan ve kendi genç kuşaklarının buldukları ülkenin kültürüne daha çok adapte olduğunu gören diaspora Ermenileri, sözde soykırımı ayrıca savunma mekanizması işlevi olarak kullanmaktadır. Son olarak da; uzun süre Sovyet egemenliğinde yaşadktan sonra bağımsızlığı ile birlikte ağır ekonomik zorlukları beraberinde gören Ermenistan, diaspora için asla yerleşilmesi mümkün olmayan veya geri dönmek istenmeyen bir ülke olmuştur. Dolayısıyla da, soykırım iddiası diaspora için ortak bir coğrafya, anavatan olmuştur. Özlemler terk etmek zorunda bırakıldıklarını düşündüğü toprakları sözde soykırım söylemi içinde kendilerine anavatan yapmışlardır. Bu

bağlamda, ABD'deki diasporada doğup yetişen ve sonra ünlü bir etno-otobiyografi yazarı ve şair olan David Kherdian, bu duruma örnek teşkil edecek en iyi Ermeni yazarlardan birisidir (<http://www.davidkherdian.com/> 15.09.2012).

5. Geçmişin Yeniden Keşfi ve İnşasında Etno-otobiyografi Örneği: David Kherdian ve Kimlik Yolculuğu

Adana'dan ABD'ye geçip yerleşen bir Ermeni diaspora ailesinin çocuğu olarak, Wisconsin Racine'de doğan ikinci kuşak Ermeni asıllı Amerikalı Kherdian, babasından ve ailesinin diğer üyelerinden dinlediği geçmişe ait hikayelerden etkilenerek etnik şiirler ve yazılar yazmaya başlar. Ermeni diasporası için önemli bir şair ve yazar olan Kherdian, diaspora için sürgün ve sözde soykırım yıllarını temsil eden önemli bir edebiyat figürü hâline gelir (<http://www.davidkherdian.com/>, 15.09.2012). Ailesinin göç ve ABD'ye yerleşme hikayeleri ve yaşadıkları trajediler başta olmak üzere başlarından geçenleri, içine her türlü duygularını katarak da yazdığı şiirler epey etkileyicidir. Çalışmamız Kherdian'ın yazdığı şiirler üzerine edebi inceleme yapmak amacıyla değildir. Asıl amaç, bir önceki kuşak olan ebeveynlerden devralınan geçmiş algısı ve sözde soykırım mitlerinin, edebi eserlerle bir sonraki kuşaktaki kimlik oluşumunda ve benlik algısında ne derece etkili olduğunu incelemektir (<http://www.davidkherdian.com/>, 15.09.2012).

Çünkü milli hislerin canlı tutulmasında ve körelmiş olan bu hissin yeniden canlandırılmasında sözlü ve yazılı edebi eserlerin önemli etkisinin olduğu bilinmektedir. Bu konuda Sadri Maksudi Arsal (1972, s. 155) Fin'lilerin milli uyanışında ve medeni gelişiminde, Fin'lilerin 'Kalevala' destanının yazılı olarak basılmasının etkisi olduğunu vurgular. Bu destanın basılmasının, daha önce sözlü olarak aktarıldığı için unutulmaya yüz tutan masalların, atasözlerinin, bilmecelelerin toplanıp basılmasında öncülük ettiğine, bunun da Fin'lilerin kültürel ve siyasi gelişimini etkilediğine dikkat çekmektedir. Yine Arsal'a (1972, s. 161) göre, Yahudi'lerin milli duygusunun iki bin yıl uyanık kalmasında eski devirlerden kalma yazılı edebiyatın büyük rolü olmuştur. Öyle ki Ermeni soykırım iddiaları da açık delillerden ziyade sözlü veya yazılı edebi kaynaklara dayanmaktadır.

Ebeveynlerinden dinlediği etnik mirasını, yani sözde soykırım iddialarını şiirlerine ve yazılarına konu edinen Kherdian, kendisi hakkında makale yazmış olan bir başka Ermeni asıllı düşünür Lorne Shirinian'a göre, Amerikan kültürü ile yetişmiş ve yaşanan trajediden birinci derecede etkilenmemiş birisidir. Çünkü ABD'ye göç eden Ermeni ailelerin geleneksel Ermeni kültürünü ve yaşam düzenini sürdürmeleri imkansız hale gelmiş ve daha sonra yetişen kuşaklar ise Amerikan kültürünün gençleri olarak yetişmişlerdir. Dolayısıyla, Kherdian da çocukluk ve gençlik yıllarında Ermeni etnik kimliğine dair güçlü

bir hafızaya ya da bilince sahip değildi. Fakat soykırım iddialarına dayalı şiir ve yazılar, Amerikan yaşam tarzının verdiği aşırı bireyselleşimin olumsuz etkilerini bertaraf etmiştir, Ermeni etnik kimliği ve bir trajedinin çocuğu olmak gibi. Shirinian'ın Kherdian'dan aktarmasına göre, Kherdian, Ermeni kimliğinden utanmamakla birlikte, bu kimliğin ilk zamanlar kendisine hiç çekici gelmediğini, fakat daha sonraları bu kimliğin hayatına bir anlam ve amaç kattığını belirtmektedir (Shirian, 1997, s. 80). Dolayısıyla, kuşaklara ebeveynler tarafından aktarılan soykırım iddiası genç kuşaklarda bir kimlik inşaaı için kullanılmıştır. Türk'ü düşman gören ve ötekileştiren bu kimlik; dünyanın dört bir tarafına dağılmış olan Ermeni gençlerini bir arada tutan neredeyse tek bağ haline gelmiştir. Buldukları ülkelerin kültürleri ile yetişen ve birbirleriyle kopuk olan bu insanları birarada tutan bağ, yaratılmış olan ortak geçmiştir. Shirinian'ın bir diğer önemli tespiti ise; ilk aşamada kişisel gibi yaratılan bu kimlik ve hafızanın zamanla tüm diasporadakiler için ortak bir hafıza haline gelmeye başlamasıdır (1997, s. 83).

Sonuç

Ulusal kimliklerin veya etnik kimliklerin oluşumunda ve devamının sağlanmasında gerekli olan kan bağı, ırk, dil, din, yurt ve tarih bilinci gibi faktörler Ermeni ulusal kimliğinin oluşumunda da yer almaktadır. Fakat Ermeni kimliğinin oluşumunda diğer ulusal ya da etnik kimliklerin oluşumundan farklı olarak, aşırı bir acılı geçmiş miti baş rol oynamaktadır. Bu, dağınık halde yaşayan Ermenilerin diaspora yoluyla kimliklerini sürdürme amaçlarından kaynaklanır. Aynı zamanda bu acılı geçmiş miti diasporaya ekonomik ve siyasal nüfuz sağlamaktadır. Ekonomik ve siyasal nüfuzunu, geçmişin mitsel hikayelerle kurgulandığı etnik kimliğe dayandıran diasporanın ve Ermenistan'ın politikaları Türkiye'yi de etkileyecek şekilde gerçekleşmektedir.

Kaynakça

- Arsal, S. M. (1972). *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Assman, J. (2001). *Kültürel Bellek* (A. Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cornell, S., Hartman, D. (1998). *Ethnicity and Race: Making Identities in a Changing World*. California: Pine Forge Press.
- Dadrian, V. N. (2004). *The History of the Armenian Genocide: Ethnic Conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus*. the USA: Berghahn Books.
- Hovannisian, R. G. (2003). *Looking Backward, Moving Forward: Confronting the Armenian Genocide*. New Jersey: Transaction Books.
- Hutchinson, J. and Smith, D. A. (1996). *Ethnicity*. Oxford: Oxford University Press.
- Khardian, D. (2012). 15 Eylül 2012 tarihinde <http://www.davidkherdian.com/> adresinden erişildi.

- Laçiner, S. (2005). *Türkler ve Ermeniler Bir Uluslararası İlişkiler Çalışması*. Ankara: USAK Yayınları 2.
- Melson, R. (1992). *Revolution and Genocide: On the Origins of the Armenian Genocide and the Holocaust*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Özdemir, H. (2012). Diaspora Ararat'ı Ararken: Ermeni Kimliği ve Soykırım İddiaları. *ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü*, 3 Nisan 2012 tarihinde <http://www.eraren.org/index.php?Page=Print&DergiIcerikNo=27&Yer=DergiIcerik> adresinden erişildi.
- Paul, R. A. (2000). Grassroots Mobilization and Diaspora Politics: Armenian Interest Groups and the Role of Collective Memory. *Nationalism & Ethnic Politics*, 6 (1), 24-47.
- Sarup, M. (2004). *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm* (A. Güçlü, Çev.). Ankara: Billim ve Sanat.
- Shain, Y. and Barth, A. (2003). Diasporas and International Theory. *International Organization*, 57, 449-479.
- Sheffer, G. (2003). *Diaspora Politics*. New York: Cambridge University Press.
- Shirinian, L. (1997). David Kherdian and the Ethno-Autobiographical Impulse: Rediscovering the Past. *MELUS*, 22 (4), 77-89.
- Smith, D. A., (2002). *Ulusların Etnik Kökeni* (S. Bayramoğlu ve H. Kendir, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Tölölyan, K. (1996). *Rethinking Diaspora(s): Stateless Power in the Transnational Moment*. Toronto: University of Toronto Press.